

Thuküdidész csapdájában

Graham Allison: *Háborúra ítélve. Megmenekülhet-e Amerika és Kína Thuküdidész csapdájából?*

Budapest: Magyar Vezetőképző Alapítvány, 2023. 410 o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.2.8

Az Amerikai Egyesült Államok unipoláris pillanata véget ért, új világrend születik, amelyben újabb pólusok alakulnak ki, újabb nagyhatalmak lépnek a hatalmi játszma globális színpadára – állítják többnyire egységesen a nemzetközi kapcsolatok teoretikusai. Egyesek szerint ismét a bipolaritás felé halad a világunk. Mások úgy vélik, egy multipoláris rend kialakulásának vagyunk a tanúi, arról azonban kevés szó esik, hogy pontosan mely országok is ezek a mostani pólusok. Egyvalamiben azonban mindenki egyetért: az Egyesült Államok mellett Kína az új világrend egyik meghatározó ereje, s a kettejük versengése súlyos feszültségeket kelt, és komoly kockázatokat rejt.

Nem ez az első alkalom a történelemben, hogy a domináns hegemon mellett feltűnik egy feltörekvő hatalom – ha nem is a globális térben, de regionális színtereken –, amely gyakran végzetes következményekkel, pusztító háborúkkal járt. Épp egy ilyen összecsapás, Spárta és Athén hadakozása adta a tudományos történetírás atyjá, Thuküdidész fő művének, *A peloponnészoszi háborúnak* tárgyát. A háború okait szemlélve a történetíró arra a megállapításra jutott, hogy Athén felemelkedése és a félelem, amit ez Spártában keltett, tette elkerülhetlenné az összecsapást.

Az ifjú Graham Tillet Allison az 1960-as években a Harvard Egyetemen hallgatott filozófiát, történetírást és politológiát, az egyik mentora Henry Kissinger volt. Akkor és ott mélyed el az ógörög nyelvnek és híres kútfők írásainak a tanulmányozásában, s ismerte meg Thuküdidész *magnum opusát*, amely mély benyomást tett rá. Allisont a hetvenes évek óta az amerikai külpolitikai döntéshozatal – különösen a Carter-adminisztráció – egyik megkerülhetetlen formálójaként tartják számon, az *alma materében* 1977-től 1989-ig volt dékán. Mégis 2012-ig, 72 éves koráig kellett várni, hogy magára vonja nem csupán a tudományosság és a politika, de a közvélemény szélesebb körének a figyelmét is – s ezt nem valamely neves folyóiratba vagy vaskos kiadványba írt elemzésével, hanem egy újságcikkkel érte el.

A *Financial Times*ban jelent meg az a véleménycikke, amelyben először használta a „Thuküdidész csapdája” kifejezést, miközben párhuzamot vont Spárta és Athén, illetve az Egyesült Államok és Kína helyzete között. Kijelentette,

„az eljövendő évtizedekben a globális rend meghatározó kérdése az lesz, hogy megmenekülhet-e Amerika és Kína Thuküdidész csapdájából?”¹ Vagyis elkerülhető-e a korunk két versengő nagyhatalma közötti háború. Arra figyelmeztetett, hogy egy ilyen kiélezett küzdelemben nemcsak a rendkívüli, váratlan események, hanem akár a külügyek egészen hétköznapi esetei is nagyszabású konfliktust válthatnak ki. Kijelentette: a Kína és az Egyesült Államok közti háború valószínűbb, mint gondolnánk. Allison írása kontinenseken átívelő hullámokat vert, maga Hszi Csin-ping kínai és Barack Obama korábbi amerikai elnök, Magyarországon pedig Orbán Viktor miniszterelnök is reagált rá.

2012-ben azonban még talán maga Allison sem gondolta, hogy tíz éven belül egy olyan véres háború fog dúlni Európában, amelyet a második világháború óta nem látott a kontinens. Azt pedig már biztosan nem látta előre, hogy azzal egy időben Izrael bevonul Gázába, Azerbajdzsán Hegyi-Karabahba, Koszovónál szerb tankok sorakoznak fel, sorra összeomlanak a Száhel-övezet demokráciái, és egy olyan turbulens időszak kezdődik, amelyben megsokszorozódnak egy újabb nagy háború kirobbanásának a pillanatnyi lehetőségei. Ezért is időszerű napjainkban Allison művét forgatni, s így a magyar fordítása a legjobb pillanatban érkezett.

Mindazonáltal, a Thuküdidész csapdájaként megragadott világtörténelmi paradigma Allison szerint sem végződik törvényszerűen nullaösszegű játszmában. A kötet szerzője tizenhat olyan esetet azonosított a világtörténelemben, amikor egy domináns és egy feltörekvő hegemon nézett egymással farkaszemet; közülük négy végződött kiegyezéssel, tizenkettő háborúval. Az általa felsorolt hatalmi nézeteltérések békés megoldásainak a rövid sorát Spanyolország és Portugália által a gyarmati hegemoniáért folytatott konfliktus lezárása nyitotta a 15. században (1494: tordesillasi szerződés). Azt az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia között a globális gazdasági dominanciáért és a nyugati féltekén elérendő tengerészeti fölényért zajlott küzdelem, majd kiegyezés követte, a 20. század hajnalán. A harmadik a Szovjetunió és az USA hidegháborújának végét jelző harmadik Gorbacsov–Reagan-csúcs a 20. század második felében (1987: a közepes hatótávolságú nukleáris fegyverek korlátozásáról szóló szerződés), illetve a szovjet blokk felbomlása (1991). A sort Németország domináns európai hatalommá válása zárta az ezredfordulót keretező években. E békés kivételek háborúk egész sorát keretezik: Franciaország és a Habsburg Birodalom 16. századi hadakozásától kezdve az USA és Japán könyörtelen második világháborús öldökléséig.

Allison szerint a békés kiegyezés példáit kell követni a 21. század kihívásai közepette, ám nem tartja valószínűnek, hogy korunk Amerikája képes lesz olyan békésen elfogadni a sorsát, mint ahogy azt Nagy-Britannia tette a 20. század elején. Véleménye szerint ennek a legnagyobb akadálya a nyelvi, kulturális és civilizációs különbségek áthidalása iránti igény hiánya, az egymás értékeinek

és motivációinak a mélyebb megismerésére vonatkozó törekvések kölcsönös deficitje. Mint írja: most nem egy új Kína-stratégiára van Amerikának a legnagyobb szüksége, mert tudomásul kell venni, hogy nincs „megoldás” egy 5000 éves, 1,4 milliárd főt számláló civilizáció drámai újjáéledésére. Meg kell ismerni, és legalább igyekezni megérteni Kínát és a kínai stratégiai gondolkodást, máskülönben elkerülhetetlenné válik „a történelem egyik legbrutálisabb tendenciája”, Thuküdidész csapdája. Holott Allison szerint a honfitársainak elég lenne a saját történelmüket tanulmányozniuk ahhoz, hogy megértsék Peking álláspontját. A kínai elnök ugyanis nem akar mást, mint „újra naggyá tenni Kínát”. Hszü Csin-ping most úgy viselkedik Ázsiában és különösen a Dél-kínai-tengeren, mint ahogyan Theodore Roosevelt egy évszázaddal korábban az amerikai kontinensen – Argentínától Alaszkáig. Kína és Amerika egyaránt felsőbbrendűségi komplexustól szenvedő birodalomként viselkedik – állítja Allison.

Sok kritika érte a szerzőt és a művét, miszerint képtelen kiszakadni az eurocentrikus történelemszemléletből, és főleg a Nyugat múltjában felfedezett mintázatok alapján igyekszik alátámasztani a tézisét, holott a vizsgálódásai egyik tárgya Kína. Az európai konfliktusok analógiája mindazonáltal éppen megerősíti a tézisét, hiszen Franciaország és Németország, Hollandia és Anglia kulturálisan, s civilizációs szempontok alapján jóval közelebb állt egymáshoz, mint Kína és az Egyesült Államok, a békés, párbeszédés konfliktuskezelés lehetőségei az európai példák esetében szélesebbek voltak, évszázadokon keresztül mégsem sikerült elkerülni az öreg kontinensen a véres összecsapásokat (ld. az 1870–71-es porosz–francia háborút vagy a megszakításokkal 1652 és 1784 között folyt angol–holland háborúkat).

Habár Allison nem állítja, hogy az Egyesült Államok és Kína versengése végül elkerülhetetlenül háborúba fog torkollni, mégis sokat sejtető a következő megjegyzése: a „tendenciákat figyelembe véve Thuküdidész valószínűleg valami ilyesmit mondana: vigyázzatok, még most jön a java!”

Kránitz Péter Pál

Jegyzet

- 1 Graham Allison: „Thucydides’s Trap Has Been Sprung in the Pacific”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/5d695b5a-ead3-11e1-984b-00144feab49a> (a letöltés ideje: 2024. január 4.).